

İnsan Hakları ve Demokrasi

— Vatandaşlık Bilgisi —

Prof. Dr. Nuri YAVUZ • Prof. Dr. Tayyip DUMAN
Dr. Öğr. Üyesi Necmettin KARAKAYA

5. Baskı

Prof. Dr. Nuri YAVUZ - Prof. Dr. Tayyip DUMAN - Dr. Öğr. Üyesi Necmettin KARAKAYA

İNSAN HAKLARI VE DEMOKRASİ Vatandaşlık Bilgisi

ISBN 978-605-318-395-2

DOI 10.14527/9786053183952

Kitap içeriğinin tüm sorumluluğu yazarlarına aittir.

© 2021, PEGEM AKADEMİ

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Pegem Akademi Yay. Eğt. Dan. Hizm. Tic. A.Ş.ye aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı; mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Bu kitap T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Okuyucularımızın bandrolü olmayan kitaplar hakkında yayınevimize bilgi vermesini ve bandrolsüz yayınları satın almamasını diliyoruz.

Pegem Akademi Yayıncılık, 1998 yılından bugüne uluslararası düzeyde düzenli faaliyet yürüten **uluslararası akademik bir yayınevi**dir. Yayımladığı kitaplar; Yükseköğretim Kurulunca tanınan yükseköğretim kurumlarının kataloglarında yer almaktadır. Dünyadaki en büyük çevrimiçi kamu erişim kataloğu olan **WorldCat** ve ayrıca Türkiye’de kurulan **Turcademy.com** tarafından yayınları taranmaktadır, indekslenmektedir. Aynı alanda farklı yazarlara ait 1000’in üzerinde yayını bulunmaktadır. Pegem Akademi Yayınları ile ilgili detaylı bilgilere <http://pegem.net> adresinden ulaşılabilir.

5. Baskı: Ekim 2021, Ankara

Yayın-Proje: Zeynep Güler
Dizgi-Grafik Tasarım: Tuğba Kaplan
Kapak Tasarım: Pegem Akademi

Baskı: Sonçağ Yayıncılık Matbaacılık Reklam San Tic. Ltd. Şti.
İstanbul Cad. İstanbul Çarşısı 48/48 İskitler - Ankara
Tel: (0312) 341 36 67

Yayıncı Sertifika No: 36306
Matbaa Sertifika No: 47865

İletişim

Macun Mah. 204. Cad. No: 141/A-33 Yenimahalle/ANKARA
Yayınevi: 0312 430 67 50
Dağıtım: 0312 434 54 24
Hazırlık Kursları: 0312 419 05 60
İnternet: www.pegem.net
E-ileti: pegem@pegem.net
WhatsApp Hattı: 0538 594 92 40

ÖN SÖZ

Eğitim sistemlerinin ortak amaçlarından biri, belki de en önemlisi iyi vatandaş, iyi insan yetiştirmektir. Eğitim sistemlerini "millî" kılan da budur. Türk Millî Eğitim Sistemini düzenleyen 1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu'nda ifadesini bulan, Türk Millî Eğitiminin Genel Amaçlarında, bu hususu açıkça görmek mümkündür.

Türk Millî Eğitiminin genel amacı, Türk milletinin bütün fertlerini;

1. Atatürk İnkılap ve İlkelerine ve anayasada ifadesini bulan Atatürk milliyetçiliğine bağlı; Türk milletinin millî, ahlaki, insani, manevi ve kültürel değerlerini benimseyen, koruyan ve geliştiren; ailesini, vatanını, milletini seven ve daima yüceltmeye çalışan; insan haklarına ve anayasanın başlangıcındaki temel ilkelere dayanan demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devleti olan Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı görev ve sorumluluklarını bilen ve bunları davranış hâline getirmiş yurttaşlar olarak yetiştirmek;
2. Beden, zihin, ahlak, ruh ve duygu bakımların dengeli ve sağlıklı şekilde gelişmiş bir kişiliğe ve karaktere, hür ve bilimsel düşünme gücüne, geniş bir dünya görüşüne sahip, insan haklarına saygılı, kişilik ve teşebbüse değer veren, topluma karşı sorumluluk duyan; yapıcı, yaratıcı ve verimli kişiler olarak yetiştirmek;
3. İlgi, istidat ve kabiliyetlerini geliştirerek gerekli bilgi, beceri, davranışlar ve birlikte iş görme alışkanlığı kazandırmak suretiyle hayata hazırlamak ve onların, kendilerini mutlu kılacak ve toplumun mutluluğuna katkıda bulunacak bir meslek sahibi olmalarını sağlamak;

Böylece bir yandan Türk vatandaşlarının ve Türk toplumunun refah ve mutluluğunu artırmak; öte yandan millî birlik ve bütünlük içinde ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmayı desteklemek, hızlandırmak ve nihayet Türk milletini çağdaş uygarlığın yapıcı, yaratıcı, seçkin bir ortağı yapmaktır."

İnsanlarımızı bu amaçlar doğrultusunda yetiştirmek, bütün eğitim kurumlarının görevi olmakla birlikte, iyi vatandaş yetiştirmekle ilgili görev ilköğretim okullarının temel ve ana görevidir.

Adı geçen yasada bu görev şu şekilde tanımlanmıştır:

1. Her Türk çocuğuna iyi bir yurttaş olmak için gerekli temel bilgi, beceri, davranış ve alışkanlıkları kazandırmak; onu millî ahlak anlayışına uygun olarak yetiştirmek;
2. Her Türk çocuğunu ilgi, istidat ve kabiliyetleri yönünden yetiştirerek hayata ve üst öğrenime hazırlamaktır.

İlköğretim okullarının, Millî Eğitimin Genel Amaçları doğrultusunda iyi vatandaş, iyi insan yetiştirme görevini yerine getirmesinde, en büyük görev ve sorumluluk, bu kurumlarda görev yapan öğretmenlere düşmektedir.

Bu nedenle, ilköğretime öğretmen yetiştiren Eğitim Fakültelerinin müfredat programlarında Vatandaşlık Bilgisi dersinin yer alması ve bu dersin en verimli bir şekilde işlenmesi önemlidir. İlköğretim okullarında görev yapacak öğretmen adayları için hazırlanan bu kitapta bölümler itibarıyla, Vatandaşlık Bilgisi Tanımı ve Kapsamı; Vatandaşlık Bilgisi ve Yaşantılar; Devlet Türleri; Türkiye Cumhuriyeti Devleti ve Nitelikleri; Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ve Temel İlkeleri; Devlet Memurluğu; İnsan Hakları ve Demokrasi; Aile, Okul ve Toplumda Demokratik Değerler gibi ana konular yer almaktadır.

İnsan Hakları ve Demokrasi: Vatandaşlık Bilgisi dersi için yapmış olduğumuz bu çalışma, geleceğimizin teminatı olan çocuk ve gençlerimizi yetiştirecek olan öğretmen adaylarımıza yararlı olursa, kendimizi mutlu sayacağız.

Prof. Dr. Nuri Yavuz

Prof. Dr. Tayyip Duman

Dr. Öğr. Üyesi Necmettin Karakaya

2021, Ankara

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	iii
-------------	-----

I. BÖLÜM

VATANDAŞLIK BİLGİSİNİN TANIMI, KONUSU VE AMACI

TANIMI	1
KONUSU.....	2
Sosyal Kurallar.....	2
Çeşitli Sosyal Kurum ve Organlar	2
Sosyal İlişkiler	3
Toplumlar Arası İlişkiler.....	3
AMACI VE ÖNEMİ	3
DİĞER BİLİMLERLE İLİŞKİSİ VE TARİHÇESİ.....	5

II. BÖLÜM

İNSAN VE TOPLUM

KİŞİSEL YAŞANTILAR	7
Kişisel Yaşantıların Beden ve Vücut Sağlığı ile İlişkisi	8
Kişisel Yaşantıların Manevi Değerlerle İlişkisi	9
Ahlak.....	9
Karakter ve Dürüstlük	11
Uygar Olmak	11
Bilimsel Düşünme Alışkanlığı.....	11
Sanat ve Güzellik	12
Kişisel Yaşantıların Ruh Sağlığı ile İlişkisi	13
SOSYAL YAŞANTILAR.....	14
Topluluk Hâlinde Yaşama Zorunluluğu ve Toplumu Yaşatan Kurumlar.....	14
Sosyal Düzeni Sağlayan Kurallar ve Kurumlar.....	17
Yasalar.....	17
Aile.....	21
Ekonomik İşler	22
İş Hayatı.....	23

KÜLTÜREL YAŞANTILAR.....	24
Kültür ve Medeniyetin Doğuşu.....	24
Kültürün Özellikleri	26
EKONOMİK YAŞANTILAR	28
SİYASİ VE HUKUKİ YAŞANTILAR.....	28
Milliyet ve Milliyetçilik.....	28
Hâkimiyet ve Millî Hâkimiyet.....	31
Millet	32
Siyasi Haklar ve Ödevler.....	33
Temel Hak ve Özgürlükler	33
Sosyal-Ekonomik Haklar ve Ödevler.....	35

III. BÖLÜM

AİLE, OKUL VE TOPLUMDA DEMOKRATİK DEĞERLER

AİLE VE DEMOKRASİ.....	39
OKUL VE DEMOKRASİ.....	40
TOPLUM VE DEMOKRASİ.....	42

IV. BÖLÜM

DEVLET VE DEVLET ŞEKİLLERİ

DEVLET KAVRAMI VE DEVLETİN FONKSİYONLARI.....	43
DEVLET ŞEKİLLERİ	44
Hukuki Yapılarına Göre Devletler	44
Hâkimiyet Kaynağına Göre Kurulan Devletler.....	45
ULUSLARARASI KURULUŞLAR	45
BİRLEŞMİŞ MİLLETLER TEŞKİLATI.....	45
Teşkilatın Amaçları.....	46
Teşkilatın Organları	46
UNESCO.....	47
NATO	47

V. BÖLÜM

İNSAN HAKLARI VE DEMOKRASİ

HAK, ÖZGÜRLÜK VE EŞİTLİK KAVRAMLARI	49
Hak	49
Özgürlük	51
Eşitlik	52
Adalet.....	55
İNSAN HAKLARI VE TEMEL HAKLAR	57
Kavramsal Açıklama.....	57
İnsan Hakları Kavramının Doğuşu ve Gelişimi	57
Sosyal Hakların Doğuşu ve Pozitif Hukuka Girişi.....	59
İnsan Haklarının Anayasalarda Düzenlenmesi ve Uluslararası Alana Geçişi.....	60
İnsan Hakları ve Devlet.....	62
İnsan Haklarına Saygılı Devlet	63
İnsan Haklarına Dayanan Devlet.....	63
DEMOKRASİ KAVRAMI VE DEMOKRASİ DÜŞÜNCESİNİN GELİŞİMİ	65
Demokrasi Kavramı.....	65
Demokrasi Düşüncesinin Gelişimi.....	66
Demokrasinin İlke ve Kurumları	71
Seçimler ve Temsil	71
Siyasal Partiler.....	74
Çoğulculuk ve Katılım	76
Hukukun Üstünlüğü	77
TÜRKİYE'DE DEMOKRATİKLEŞME HAREKETLERİ VE İNSAN HAKLARI.....	78
Osmanlı Dönemi'ndeki Gelişmeler	79
Tanzimat Öncesi Dönem.....	79
Tanzimat Dönemi	80
Meşrutiyet Dönemi.....	80
Cumhuriyet Dönemi	82
1921 Anayasası	82
Cumhuriyetin İlanı ve 1924 Anayasası	83
1961 Anayasası ve Temel Özellikleri.....	85
12 Eylül Yönetimi ve 1982 Anayasası	86

DEMOKRATİK YÖNETİMLERDE İNSAN HAKLARININ GERÇEKLEŞTİRİLMESİNDE KARŞILAŞILAN SORUNLAR	90
Bilgi, Bilinç ve Eğitim Sorunu	90
Yasama, Yürütme ve Yargı Organlarından Kaynaklanan Sorunlar	91
Ekonomik Nedenlerden Kaynaklanan Sorunlar	92

VI. BÖLÜM

TÜRKİYE CUMHURİYETİ DEVLETİ VE NİTELİKLERİ

DEVLETİN ŞEKLİ	93
CUMHURİYETİN NİTELİKLERİ	93
YASAMA YETKİSİ	94
YÜRÜTME YETKİSİ VE GÖREVİ	94
YARGI YETKİSİ	94
TÜRKİYE'NİN İDARİ YAPISI.....	95
Merkezden Yönetim.....	95
Merkezi Yönetimin Yararları	96
Merkezden Yönetimin Sakıncaları	96
Merkezden Yönetimde Yetki Genişliği.....	97
Merkezden Yönetimde Hiyerarşi	98
Türkiye'de Merkezden Yönetim Teşkilatı.....	98
Merkez Teşkilatı	99
Cumhurbaşkanı	99
Bakanlıklar	104
Danıştay	106
Sayıştay.....	107
Millî Güvenlik Kurulu	107
Devlet Planlama Teşkilatı (DPT)	107
TAŞRA TEŞKİLATI.....	108
İl Teşkilatı.....	108
İlçe Teşkilatı	110
Bucak Teşkilatı	111
Yerel Yönetimler	111

İl Özel İdareleri	112
Belediyeler.....	112
Köy İdaresi	113
H) DEVLET MEMURLUĞU.....	114
Devlet Memurluğuna Atanma	114
Atanmada İşe Başlama Süresi	114
Atananların Süresi İçinde Görevlerinde Bulunmamaları Hâlinde Uygulanacak İşlem	114
Devlet Memurlarının Ödevleri	115
Sadakat	115
Tarafsızlık	115
Davranış ve İş Birliği.....	115
Yurt Dışında Davranış.....	116
Devlet Memurlarının Sorumlulukları	116
Emirlerin Yürütülmesi	116
Kişisel Sorumluluk.....	117
Kişilerin Uğradıkları Zararlar	118
Mal Bildirimi	118
Basına Bilgi veya Demeç Verme	118
Resmî Belge, Araç ve Gereçlerin İadesi	119

VII. BÖLÜM

T.C. ANAYASASI VE TEMEL İLKELERİ

KANUN-İ ESASA	121
TEŞKİLAT-I ESASİYE.....	122
1924 ANAYASASI.....	123
1961 ANAYASASI.....	123
1982 ANAYASASI VE TEMEL İLKELERİ.....	124
1982 Anayasası'nın Temel İlkeleri	125
İnsan Haklarına Bağlılık İlkesi.....	125
Atatürk Milliyetçiliğine Bağlılık İlkesi.....	125
Demokratik Devlet İlkesi.....	125

Laik Devlet İlkesi	126
Sosyal Devlet İlkesi	127
Hukuk Devleti İlkesi	128
Atatürk İnkılaplarına Bağlılık İlkesi	129
KAYNAKLAR	131
EK-1	
T.C. ANAYASASI'NIN KİTAPTAKİ KONULARLA İLGİLİ MADDELERİ	142
EK-2	
BİRLEŞMİŞ MİLLETLER İNSAN HAKLARI EVRENSEL BİLDİRGESİ	
BAŞLANGIÇ	159
EK-3	
AVRUPA İNSAN HAKLARININ VE TEMEL ÖZGÜRLÜKLERİNİN KORUNMASINA	
İLİŞKİN SÖZLEŞME	164

VATANDAŞLIK BİLGİSİNİN TANIMI, KONUSU VE AMACI

Vatandaşlık Bilgisinin ne olduğunu insan hakları ve demokrasi kapsamında ortaya koyabilmek için tanımını, konusunu, amacını, önemini, diğer bilimler olan ilişkilerini ve tarihçelerini açıklamak gerekir.

A) TANIMI

Vatandaş sözlük anlamı olarak; “Vatanları veya vatan duyguları bir olanlardan her biri”dir.¹ **Vatandaşlık ise**; “Vatandaş olma, bir vatanda doğma büyüme ve yaşamış olma durumu” anlamına gelmektedir.² Bu açıklamalara göre **Vatandaşlık Bilgisi**; insanların, vatanlarıyla vatandaşlarıyla ve vatan üzerindeki kuruluşlarla karşılıklı ilişkilerini düzenleyen, vatandaşlık hak ve ödevlerini kapsayan bilgi topluluğu olarak algılanabilir.

Gerçekte vatandaşlık bilgisi, bir deyim olarak Latince “Stat us Civiteticis” ten türemiştir. Bu deyimın anlamı, “Gerçek kişilerle, bağlı oldukları devlet arasındaki ilişkilerdir”³ Bu ifade Orta Avrupa dillerinde kullanıldığı gibi, hukuk dilinde ve Ek-1’de konumuzla ilgili maddeleri verilen 1982 tarihli T.C. Anayasası’nın 66. maddesinde de aynen kullanılmıştır.

Bu duruma göre vatandaşlık bilgisini; teşkilatlanmış bir toplumda yaşayan fertlerin sosyal kurullarla belirlenmiş hak ve ödevlerine, insanların birbirlerine karşı görev ve sorumluluklarına, toplumdaki çeşitli kurum ve kuruluşlarla olan ilişkilerine ait bilgiler veren bir öğreti dalı⁴ olarak tanımlamak mümkündür.

1 TDK Türkçe Sözlük, Milliyet Tesisleri Basımı, İstanbul, 1992, s. 1647.

2 TDK, a.g.e., s. 1647.

3 Hüseyin Özcan, Hukuk Sözlüğü, Seçkin Kitapevi, Ankara, 1985, s. 849.

4 Engin Nomer, Vatandaşlık Hukuk, Filiz Kitapevi, İstanbul, 1983, s. 3.

B) KONUSU

Bilindiği gibi insanoğlu tek başına yaşayamamaktadır. Hayatını ve dolayısıyla neslini devam ettirebilmek için toplum denen bir çevreye ihtiyaç duymaktadır. Sosyal çevre, insan hayatında çok önemli bir faktördür. İnsan hayatına etki eden iki önemli faktör vardır. Bunlardan biri fiziki çevre, diğeri ise sosyal çevredir. Bu faktörlerden insanın içerisinde yaşadığı sosyal çevre bu çevre kapsamında sosyal kurallar, değerler, normlar; aile hukuk, ahlak, din, ekonomi, politika ve devlet gibi sosyal kurumlar vatandaşlık bilgisinin konuları arasında önemli birer yer tutmaktadır.

Vatandaşlık Bilgisinin konuları aşağıdaki başlıklar hâlinde belirtilebilir:⁵

1. Sosyal Kurallar

Toplam hâlinde yaşayan insanların birbirleriyle olan ilişkilerinin düzenli ve uyum içinde olabilmesi için, bazı yazılı ve sözlü kurallara ihtiyaç vardır. Bunlar o toplumda birlikte doğup gelişmiştir. Bazıları ise, ilişki içinde buldukları diğer toplumlardan aktarma yoluyla kazanılmış olan kurallardır.⁶ Örneğin; kanun, tüzük, ahlak, örf ve âdetler, atasözleri, masallar, öyküler, mitolojiler vb. Bunlar, ait oldukları toplumların sosyal kurallarını oluşturur.

2. Çeşitli Sosyal Kurum ve Organlar

Sosyal kurum ve organlar, bir toplumun örgütlenmesiyle ortaya çıkar. Eğer, bir toplum örgütlenmişse, o toplum millet olma özelliğine sahip demektir. Böylece o millet, devlet olma bilincine de kavuşabilir.⁷ Eğer toplum, örgütlenmemişse bir insan yığını olarak kalır ve örgütlenmiş toplumlar içinde azınlık durumuna düşer.⁸ Örgütlenmiş toplumlar içinde azınlığa düşen toplumlar, dolayısıyla yığınlar, hiçbir zaman devlet olamaz. Zamanla örgütlenmiş toplumlar içinde eriyerek (asimile olarak) yok olur. Örgütlenmenin başında; köy, bucak, ilçe, il, belediye, ortaklıklar, şirketler, dernekler, sendikalar, mahkemeler, meclis ve hükümetler gelir. Yani örgütlenme, aşağıdan yukarıya doğru olduğu gibi, yukarıdan aşağıya doğru da olabilmektedir.⁹

5 Şevket Türkyılmaz, Öğretim Metodu ve Uygulama, Ayyıldız Matbaası A.Ş., Ankara, 1966, s. 94-95.

6 Altan Eserpark, Sosyoloji, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınlar, No: 303, Ankara, 1921, s. 125-126.

7 Altan Eserpark, a.g.e., s. 187.

8 Zeki Arslantürk, Sosyolojiye Giriş, Bolu, 1992, s. 114.

9 İ. Ethem Başaran, Örgütsel Davranış. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimler Fakültesi Yayınları, No : 108, Ankara, 1982, s. 49-50-51.

3. Sosyal İlişkiler

Örgütlenmiş bir toplumda ilişkiler resmî ve gayiresmî olma üzere iki grupta toplanır. Resmî ilişkiler hukuki bir özellik taşıırken, gayiresmî ilişkilerde toplumun kültürel değerleri önemli rol oynar.¹⁰ Resmî ve gayiresmî ilişkilerde toplum içindeki fertler, aileler ve kurumlar birbirleriyle kenetlenirler. Bu kenetlenmede sosyal davranışlarımız ortaya çıkar.¹¹ Örneğin; kederde, sevinçte, savaşta, barışta, seçimde, askerlikte, vergide, hak ve ödevde, ahaki konularda sosyal ilişkilerimizi kuvvetlendirerek birlikte hareket edebilme alışkanlıklarımızın gelişmesini sağlar.

4. Toplumlar Arası İlişkiler

Nasilki bireylerden aileler, ailelerden de toplumlar oluşursa, bizim dışımızda başka toplumlar da bu şekilde oluşur. Böylece, yaşadığımız çevrenin dışında bize komşu olan toplumlar da var olur. Bu toplumlarda barış içinde yaşamamız için ekonomik, kültürel ve bilimsel yönden ilişki kurmamız gerekir. İlişkiler hoşgörü içinde ve adil olursa, toplumlar arasında huzur ve güven ortamı oluşur. Bir toplumun çağdaşlaşması, huzur ve güven içinde yaşamasına bağlıdır.¹² Huzur ve güven toplumların; ruh, beden ve bilim bakımından kuvvetli olmasını sağlar. Bu nedenle Cumhuriyetimizin kurucusu olan Atatürk'ün "yurtta sulh, cihanda sulh" sözünün iç ve dış ilişkilerimizin teminatını olduğunu unutmamak gerekir.

Görüldüğü gibi vatandaşlık bilgisinin sosyal kurallar, sosyal kurumlar, sosyal ilişkiler ve toplumlar arası ilişkiler olmak üzere dört temel konusu bulunmaktadır.

C) AMACI VE ÖNEMİ

Vatandaşlık bilgisi öğretiminin amaçları şunlardır:¹³

Toplum hâlinde yaşamının bir zorunluluk olduğunu vatandaşlara ve bu arada öğretmen adaylarına kavratmak,

Çeşitli sosyal çevrelerde yaşayan insanlarla her türlü koşullar altında anlayışlı, iş birliğine dayalı ve düzenli bir şekilde yaşama alışkanlığını öğretmen adayı öğrencilere kazandırmak,

Millet ve devlet kavramını anlatarak onların Türk milletinin şerefli birer evladı olarak yetiştirilmelerinin onur ve sorumluluğunu hissettirmek,

10 Doğan Ergün, 100 Soruda Sosyoloji El Kitabı, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1973, s. 149.

11 Hüseyin Ertürk, Eğitim Sosyolojisi, Memleket Yayınları, İstanbul, 1970, s. 49.

12 Barlas Tolan, Toplum Bilimine Giriş, Gazi Üniversitesi Yayınları No: 49, Ankara, 1985, s. 200-201.

13 2547 Sayılı Yüksek Öğretim Kurumu Kanunu ile 1739 Sayılı Türk Millî Eğitim Temel Kanunu'nda belirtilen özel ve genel amaçlara göre düzenlenmiştir.